

СТУДЕНТСЬКІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ПРОЕКТИ ЯК ОСВІТНІЙ І ДОСЛІДНИЦЬКИЙ РЕСУРС

Описується досвід використання соціальних проектів як форми самостійної роботи студентів при вивченні курсу "Екологічна психологія" та як предмету еколого-психологічного дослідження. Завдання, які вирішують студенти при розробці соціальних проектів, пов'язані з просуванням екологічно відповідальної поведінки. Описано форму проведення захисту проектів, запропоновано систему групової оцінки проектів. Проаналізовані особливості змісту студентських соціальних проектів в контексті екологічної освіти. Описано використання дослідницьких процедур для організації екологічної рефлексії у студентів.

Ключові слова: екологічна освіта, соціальний проект, поведінка екозбереження, екологічна рефлексія.

И.В. Кряж

СТУДЕНЧЕСКИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОЕКТЫ КАК ОБУЧАЮЩИЙ И ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ РЕСУРС

Описывается опыт использования социальных проектов как формы самостоятельной работы студентов при изучении курса "Экологическая психология" и как предмета эколого-психологического исследования. Задачи, решаемые студентами при разработке социальных проектов, связаны с продвижением экологически ответственного поведения. Описана форма проведения защиты проектов, предложена система групповой оценки проектов. Проанализированы содержательные особенности студенческих социальных проектов в контексте экологического образования. Описано применение исследовательских процедур для организации экологической рефлексии студентов.

Ключевые слова: экологическое образование, социальный проект, экосберегающее поведение, экологическая рефлексия.

I.V. Kryazh

STUDENT'S SOCIAL PROJECTS IN ECOLOGICAL EDUCATION

Experience of use within the frames of training course "Environmental psychology" social projects as forms out-of-class work of students and subject of psychological research is described. Problems which are solved by the students working over social projects are connected with promotion of conservation behavior. The form of protection of projects is described, the system of a group estimation of projects is offered. Features of the maintenance of student's social projects in a context of ecological education are analyzed. Application of research procedures for the organization of student's ecological reflexion is described.

Key words: ecological education, the social project, conservation behavior, ecological reflexion.

Із зростанням ролі самостійної роботи в процесі професійної підготовки студентів все більшого значення набувають студентські проекти. У пропонованій статті описується досвід автора з організації підготовки й захисту студентських соціальних проектів у курсі "Екологічної психології". Розробка соціальних проектів студентами застосовувалася у двох напрямках: як навчальний метод, що спрямовує студентів на рішення професійно значимих завдань, і як дослідницький метод, що дозволяє організувати рефлексію екологічних установок студентів.

Завдання, що ставилися перед студентами як авторами соціальних проектів, були спрямовані на просування проєкологічних форм поведінки. У широкому змісті слова – це завдання екологічної освіти населення. Як пише американський дослідник P.Short, фахівець в галузі екологічної освіти, "це сторіччя буде визначатися триваючим глобальним приростом населення, технологічним просуванням і подальшим обтяженням природного світу споживчим попитом. Життєво важливо, щоб населення було здатне до розуміння складності екологічних проблем і брало активну участь у їхньому рішенні" [6, с. 7]. У цьому ж змісті завдання самого курсу екологічної психології пов'язані з екологічною освітою студентів як активної частини населення й з підготовкою фахівців для екологічної освіти населення. Хоча ці завдання не визначають усього змісту навчальної дисципліни "Екологічна психологія", у даній статті будуть розглянуті саме ті змістовні й методичні аспекти курсу, які найбільш важливі в контексті екологічної освіти.

Навчальна дисципліна "Екологічна психологія" у Харківському національному університеті імені В.Н.Каразіна викладається студентам факультету психології на 4 курсі (7 семестр). За навчальним планом на неї приділялося 38 аудиторних годин, усі – лекційні, що підсилювало значення практично орієнтованої самостійної роботи студентів та, разом з тим, вимагало гнучкості в пошуку організаційних форм, які дозволили б провести обговорення результатів такої роботи.

Як наукова галузь, екологічна психологія оформилася в західній психології у 1970-х р.р., у вітчизняній (пострадянській) психології – у середині 1990-х.

Незважаючи на свою коротку історію, нині екологічна психологія охоплює широку мережу досить різнорідних дослідницьких підходів, що поєднуються спільною проблемою стосунків "люди – навколишній світ". У вітчизняній традиції прийнято говорити про два основні напрями в екологічній психології – про психологію середовища (взаємодії із середовищем), де переважно розглядається роль середовища у поведінці людини, й про психологію екологічної свідомості, у центрі уваги якої знаходяться стосунки людини зі світом природи [1; 2; 3]. Відповідно, ці два напрями й визначають структуру навчального курсу.

Однак в останні два десятиліття на стику двох названих напрямів екологічної психології активно розробляється нова проблемна галузь. У перші роки поточного сторіччя вона була визначена як психологія сталого розвитку (sustainable psychology) або психологія екозбереження (conservation psychology) [5]. Цей новий напрямок орієнтований на рішення практичних завдань з просування екологічно життєздатного способу життя. Просування проекологічного (або екологічно відповідального) способу життя вимагає комплексних рішень, що охоплюють політичну, правову, економічну, освітню, ідеологічну сфери. Психологічний аналіз, розробка, прогнозування та оцінка ефективності психологічних засобів для реалізації таких рішень визначають завдання психології сталого розвитку.

Екологічна психологія як навчальна дисципліна вирішує два ряди завдань:

1) завдання професійної підготовки психолога, що передбачає введення студентів до відповідної проблемної галузі, оволодіння понятійним апаратом, ознайомлення з теоретичними й практичними досягненнями та формування готовності до застосування отриманих знань у самостійній практичній діяльності;

2) завдання екологічної освіти (ЕО) майбутнього професіонала, при цьому ЕО розглядається у контексті завдань сталого розвитку, а це означає – у контексті завдань формування проекологічної поведінки. Можна сказати, що це навчання для навколишнього середовища:

"...ЕО дійсно означає навчати "про" фундаментальні процеси й проблеми навколишнього середовища та "у" природному навколишньому середовищі – коли

це можливо й доречно. Однак скоріше ЭО означає навчати "для" навколишнього середовища... Екологічна освіта, як будь-яке інше освітнє зусилля, ...повинна, в остаточному підсумку, служити соціальної функції передачі знань, навичок, ставлення і форм поведінки, які забезпечують довгострокову вигоду людині й співтовариству без порушення стійкості навколишнього середовища. Навчання "для" навколишнього середовища жодним чином не повинне мати на увазі примусові приписи щодо поведінки, які неправомочно визначаються індивідуальною точкою зору викладача, оскільки природа екологічних проблем є складною й динамічною" [6, с. 8].

У навчальному курсі "Екологічна психологія" реалізуються завдання ЭО, й одночасно ЭО виступає як предмет вивчення. Останнє визначає специфіку методики викладання екологічної психології, яка передбачає поряд з викладанням навчального матеріалу проведення рефлексивного аналізу самого навчального процесу, а також рефлексії студентами своєї екологічно значимої поведінки.

Просування екологічно відповідальних дій стикається із цілим рядом бар'єрів. Основна проблема полягає в тому, що позитивний ефект екозбереження окремою людиною мізерно малий на тлі глобальних негативних змін. Інші труднощі пов'язані з нерозвиненістю інфраструктури екозбереження в Україні у цілому й у Харкові зокрема. Програми залучення населення до рециркуляції відходів перебувають у зародковому стані, а в нечисленних програмах енергозбереження акцентується один – фінансовий аспект, що на ділі веде до закріплення споживчої поведінкової моделі. Але ще важливіше те, що моделі споживчої поведінки активно просуваються через ЗМІ. "Зміни форм поведінки, особливо пов'язаних із західними культурними цінностями, типу незалежності, волі, соціальній рухливості або безпеки, важкі. Повідомлення про поведінку екозбереження конкурують із гнітючою масою рекламних оголошень про дії споживання, які обіцяють економічну життєздатність, статус і задоволення" [4, с. 123]. Тому "у світі, що постійно просуває поведінку, пов'язану з експлуатацією ресурсу, потрібно привітати будь-яке отримане розуміння й будь-яку позитивну екологічну дію, виконану в результаті екологічної освіти" [6, с. 10].

Позначені бар'єри ставали предметом психологічної рефлексії при захисті соціально-екологічних проектів.

Розробка соціального проекту як форма самостійної роботи. Для того щоб закріпити в студентів установку на проєкологічні способи дії й сформуванню готовності до реалізації отриманих знань у своїй професійній діяльності, їм давалося завдання для самостійної роботи – розробити соціальний проєкт. В 2008-9 навч.р. студенти одержували наступне завдання:

Розробіть соціальний проєкт, що робить внесок у подолання глобального потепління через роботу з населенням (підвищення інформованості про роль людського фактора в зміні клімату, що відбувається; екологічна реклама й пропаганда; подолання "енергоємних" звичок і стереотипів; формування "екологічних" моделей поведінки...)

Критерії оцінювання проєкту:

- Відповідність вимогам до структури й оформлення (див. нижче)
- Екологічна доцільність проєкту
- Рівень психологічного обґрунтування проєкту
- Строк здачі проєкту.

Зразок оформлення

ПРОЕКТ ПО ЕКОЛОГІЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ. 2008-9 навч.р

ДЕВІЗ: _____

Учасники: _____

1. Завдання проєкту
2. Тривалість проєкту
3. Цільова група (на яку/які соціальні групи орієнтований проєкт)
4. **Психологічне обґрунтування змісту проєкту**
 - 4а – На вирішення якої конкретної проблеми спрямований проєкт?
 - 4б – Психологічний аналіз причин виникнення й існування проблеми (домінуючі мотиви; недостатня інформованість, переконання, стереотипи, установки, конформізм; існуючі бар'єри)
 - 4в – На які мотиви, установки, стереотипи можна опертися у формуванні проєкологічної поведінки?
 - 4г – Які зміни повинні відбутися в уявленнях людей, щоб вони підтримали проєкологічні зусилля? Що може підштовхнути до цих змін?
5. План заходів. Окремо зупинитися на адміністративних моментах (які можуть бути адміністративні перешкоди, на які міські служби, суспільні й інші організації можна опертися при реалізації проєкту, як вирішуватимуться питання інформаційної підтримки, якщо такі виникають).
6. Як оцінюватиметься успіх проєкту? (За якими показниками можна судити про те, що проєкт успішно реалізований і його завдання виконані?)
7. Необхідне фінансування. Джерела фінансування.

Оскільки мова йшла про поведінку екозбереження, вводилося тверде обмеження на обсяг роботи – від 2 до 4 сторінок, стандартні поля, 12 кегль, друк по обидва боки аркуша.

Організація й процедура захисту проектів. Протягом двох попередніх років (2006-8 навч.р.) студенти розробляли *дослідницькі* проекти з екологічної психології, і вже був накопичений певний досвід проведення захисту проектів у рамках лекційного курсу. Оскільки часу було недостатньо, щоб заслухати всіх, ті студенти, що бажали взяти участь у захисті, повинні були представити свої проекти на зазначений термін наприкінці жовтня (таким чином на розробку проекту в них було не менш п'яти тижнів). Заохочувалися групові проекти (до 5 осіб у групі, але в основному це були групи по 3-4 особи). Деякі із студентів оцінювали роботу в групах як можливість "загребти жар чужими руками", однак згодом вони активно включалися в роботу або ж виключалися іншими як баласт. Якщо сам проект оцінювався з 25 балів, то за його захист можна було одержати до 20 бонусних балів. Зараз можна стверджувати, що така міра себе виправдовує, оскільки майже всі студенти, що захищали свої проекти, активно відвідували лекції й на високому рівні пройшли проміжний і підсумковий контроль.

Одразу після ознайомлення студентів з вимогами до проектів, шляхом таємного письмового голосування вибиралися чотири експерти (експерти звільнялися від розробки проекту й автоматично одержували 40 балів). Після надання проектів на зазначений термін, складався графік захистів і призначалися два експерти на кожен проект. Експерти повинні були заздалегідь ознайомитися із проектами, та, у випадку невідповідності вимогам, повернути їх авторам на доробку. На захист одного проекту приділялося до 11 хвилин – 4-5 хвилин на презентацію, інший час – на запитання аудиторії й відзиви експертів. Упродовж п'яти тижнів з двох годин заняття одна година виділялася для захисту. Таким чином, захист могли пройти до 20 проектних груп. Ті, хто не брали участь у захисті, здавали свої проекти в робочому порядку.

Дослідження екологічних установок у рамках захисту соціальних проектів. Робота аудиторії під час захисту не обмежувалася питаннями до розробників проекту. Кожен студент одержував таблицю з переліком наступних параметрів, по яких мав оцінити кожен проект: "реалістичність" (може бути реалізований), "психологічність" (психологічна обґрунтованість), "актуальність",

"оригінальність", "пропрацьованість", "екологічна доцільність", "хочу брати участь у такому проєкті", "якість презентації". Презентація оцінювалася по шкалі від 0 до 3, для інших параметрів використалася шкала від "-3" до "+3". За таку роботу на одному занятті студенти одержували по 1 балу. Підписані аркуші з таблицею надавалися студентам перед кожною парою й збиралися наприкінці пари до наступного заняття. Всі дані вносилися лектором у підсумкову таблицю, завдяки чому після закінчення захистів були визначені загальний переможець і лідери в кожній "номінації". Усього через процедуру захисту пройшли біля 60 студентів (3/4 від загальної кількості) із 18 проєктами (таблиця).

Таблиця.

Підсумковий рейтинг студентських проєктів (за оцінками студентів)

Ранг	Девіз проєкту	Зміст проєкту
1	Скорочуй споживання - діставай прибуток!	Екологічна реклама й PR
2	Не газуй! Крути педалі!	Велорух в місті
3,5	У лісі народилася ялинка...	Штучні ялинки замість живих
3,5	Дерево посадив - потепління зупинив	Школярі саджають дерева
5	Нашим нащадкам - живе й здорове місто	Проблема цвинтарів, перехід на кремацію
6	Зі світу по аркушу паперу - дерева будуть тільки ради	Макулатура в школах
7	Дерева - легені планети	Городяни саджають дерева
8	Скільки можна палити опалі листи?	Про виконання чинного закону
9	Обережно, нас оточує середовище	Сортування сміття мешканцями
10	Стань ближче до природи!	Дітям - про рослини
11	У твоїх силах виправити помилки батьків	Через Інтернет - просування енергозбереження
12,5	Поміняйте вікна нам - електроенергію будемо заощаджувати вам	Утеплення кімнат у гуртожитку
12,5	Загальна віра в революцію вже є початок революції (В.И.Ленін)	Відмова від папероносіїв на користь електронних носіїв інформації
14	Відпочивай з користю для себе й для природи	Сміття на пляжах Дінця
15	Менше вихлоп! Чистіше повітря!	Менше їздити
16	Заощаджуючи енергію - не нашкодь...	Утилізація енергозберігаючих лампочок
17	Корекція ставлення до природи	Сімейний екотренинг
18	Дай шанс своїй дитині побачити веселку	Енергозбереження через символічні акції

Описана робота була частиною наукового дослідження, про що студенти були проінформовані заздалегідь. Зведені дані по кожному проєкту були піддані

факторному аналізу. Не зупиняючись на деталях, відзначимо один важливий результат – для кожного з 18 проектів був виявлений фактор, що поєднував параметри "хочу брати участь" й "реалістичність" проекту. В окремих випадках у цей фактор могли входити інші параметри: пропрацьованість, актуальність, презентація, оригінальність, але склейка "реалістичність-привабливість" залишалася стабільною. Такий результат підтверджує методичну вимогу до організації екологічної освіти (як освіти для середовища) – пропонувати слухачам реалістичні моделі проекологічної поведінки й спонукати їх до пошуку нових екологічно відповідальних способів дій.

Підкреслимо, що підсумкові результати викликали інтерес у всіх студентів, включаючи тих, хто не брав участь у захисті проектів. Не завжди vox populi був очевидний, хоча в основному підсумкові оцінки були передбачувані. Але гарна інтрига зберігалася до останнього заняття й виконувала свою мотиваційну функцію. Однак основною метою при використанні процедури колективного оцінювання була рефлексія самого ставлення студентів до проектів, які захищалися. Осмислення цього ставлення полегшувало прийняття об'єктивної точки зору й вироблення професійної позиції. Також, завдяки підсумковому обговоренню наукових результатів проведеної роботи, студенти могли затвердити себе в ролі не простих респондентів, а справжніх учасників наукового дослідження.

Зміст студентських проектів. Діапазон проблем, розглянутих у студентських проектах в 2008-9 навч.р., був дуже широким – від скорочення споживання до впровадження нових технологій, від велоруху до озеленення міста, від утилізації відходів до способів поховання покійних, від теплоізоляції до озонових дір. Не завжди студентам вдавалося виділити психологічну складову проекту, і тоді їхні зусилля йшли на прожектерство в економічній або управлінській сферах. Так, у проекті з утилізації відходів у житловому мікрорайоні описувалося, які контейнери для яких видів відходів повинні бути розміщені, як часто, яким транспортом і куди ці відходи вивозитимуться, але при цьому майже не розглядалося питання про відношення мешканців до сортування

сміття й про їхню готовність брати участь у такій програмі. У тій же логіці був збудований інший проект, присвячений проблемі забруднення приміських пляжів: багато про установку контейнерів для сміття й майже нічого про соціальні установки самих відпочиваючих. Ще одна особливість багатьох студентських проектів – постановка масштабних завдань, за якою міститься бажання швидких і помітних змін шляхом адміністративних рішень і зовнішніх фінансових уливань. Це яскраво виявилось в девізі одного із проектів: "Поміняйте вікна нам, електроенергію заощаджувати будемо вам!", де розглядалася проблема енергозбереження в студентському гуртожитку. Мабуть, загальною тенденцією була недовіра проектантів місцевим ініціативам і суспільним рухам.

Зазначені недоліки проектів ставали очевидними для студентської аудиторії в ході захисту проектів, що проявлялося в питаннях і зауваженнях до розроблювачів. Найбільш високі оцінки студенти давали проектам, що просувають конкретні, екологічно обґрунтовані й психологічно переконливі дії для чітко позначеної цільової групи. Безумовним лідером став проект під девізом: "Скорочуй споживання - діставай прибуток" з розробкою соціальної рекламної кампанії для молодіжної цільової аудиторії. Високо були оцінені проекти "Не газуй! Крути педалі! Життя прекрасне разом з нами!" й "Дерево посадив – потепління зупинив!". Перший проект був спрямований на підтримку велосипедного руху й містив спробу комплексного розгляду цієї проблеми: пропаганда велосипедної їзди й громадські ініціативи із створення умов для міських велосипедистів. У другому пропонувалася програма волонтерської роботи студентів зі школярами. Обидва проекти одержали високі оцінки за екологічну доцільність, при цьому проблеми велосипедистів були визнані актуальними, але недостатньо проаналізованими із психологічної точки зору, і навпаки – робота зі школярами була сприйнята як психологічно обґрунтована, але слабо актуальна.

Як показує досвід, у своїх проектах студенти-психологи часто розглядають поведінку екозбереження в її залежності від зовнішніх умов і недостатньо уваги приділяють внутрішнім детермінантам, таким як внутрішня готовність і

внутрішнє спонукання до дії. Таке розміщення акцентів, як правило, відповідає реальній ситуації, яка підштовхує до росту споживання ресурсів і створює бар'єри для екозбереження. Реалізація проєкологічних зусиль неможлива без відповідних технічних й управлінських рішень, що лежать за межами професійної компетенції психолога. Прагнучи до швидких і кардинальних змін в екозбереженні, студенти-психологи намагаються у своїх проєктах запропонувати рішення технічних по своїй суті проблем, випускаючи з уваги психологічні завдання формування готовності цільових груп до проєкологічних дій. Зазначені екологічні й професійні установки студентів ставали предметом рефлексії в ході захисту й пізніше, під час обговорення зі студентами результатів дослідження.

Висновки. В екологічній освіті студентів психологічних спеціальностей ефективною формою організації самостійної роботи є розробка соціальних проєктів. Така форма роботи орієнтує студентів на осмислення професійних практичних завдань й стимулює творчий пошук. Публічний захист проєктів не тільки формує навички презентації своєї роботи, але й створює умови для професійної рефлексії як фактора професійного становлення студентів.

Поєднання захисту студентських проєктів з дослідженням екологічних установок слухачів розширює можливості для організації професійної й екологічної рефлексії студентів. Як показують результати дослідження, суб'єктивна готовність до участі в проєкологічних заходах вирішальною мірою визначається уявленнями про відповідність цих заходів реальності. Уявлення про актуальність, доцільність, обґрунтованість проєктів, також як й оцінка презентації, відіграють допоміжну роль.

Розглянуті особливості виконання студентами соціальних проєктів указують на необхідність подальшого вдосконалювання організації самостійної роботи студентів-психологів в екологічній освіті. Слід більш чітко акцентувати саме психологічну спрямованість соціальних проєктів, можливо, шляхом конкретизації екологічного змісту проблемної ситуації.

Список літератури

1. Екологічна психологія. Хрестоматія / За ред. Ю.М. Швалб. – К.: Сталкер, 2006. – 490 с.
2. Смолова Л.В. Введение в психологию взаимодействия с окружающей средой. – СПб.: Речь, 2008. – 384 с.
3. Шмелева И.А. Психология экологического сознания. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2006. – 204 с.
4. Monroe M.C. Two Avenues for Encouraging Conservation Behaviors // Human Ecology Review. – 2003. – Vol. 10. – N 2. – P. 113-125
5. Population and Environmental Psychology Bulletin. – 2001. – № 2. – P. 1-14.
6. Short P. Responsible environmental action: its role and status in environmental education and environmental quality // Journal of Environmental Education. – 2010. – Vol. 41. – № 1. – P.7-19.